

New Publications of Sources about Vasyl Bidnov

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723145>

Svitlenko Serhii

Dr.Sc., Full Prof., active member Shevchenko Scientific Society,
<https://orcid.org/0000-0003-3313-9036>, svitlenko@gmail.com
Shevchenko Scientific Society, Dniprovsky branch (Dnipro, Ukraine)

Нові публікації джерел про Василя Біднова

Світленко Сергій

Наукове товариство ім. Шевченка, Дніпровський осередок (Дніпро, Україна)

Рецензія на книги: Праведна душа. Василь Біднов у спогадах сучасників / упоряд. Микола Чабан. Дніпро: Герда, 2021. 216 с.; Василь Біднов. Спогади / упоряд. Микола Чабан. Дніпро: ЛІРА, 2023. 128 с.

У плеяді визначних українських діячів нашого краю помітне місце по праву належить Василю Олексійовичу Біднову (1874–1935) – ученому-історик, магістру богослов'я, педагогу-професору, археографу, архівознавцю, бібліографу, громадському діячу. У перші десятиліття XX ст. український інтелектуал брав активну участь у науковому житті, зробив вагомий внесок у діяльність Катеринославської вченої архівної комісії, Катеринославської «Просвіти», низки українських видань. Він належав до дійсних членів Церковно-історичного та археологічного товариства при Київській духовній академії, Українського наукового товариства, Українського історико-філологічного товариства і Наукового товариства ім. Шевченка. В. Біднов – автор близько 70 наукових праць з історії церкви, освіти, культури, запорозького козацтва, Катеринославщини, української історіографії, архівознавства, бібліографії, біографістики, мемуаристики, публікацій документів до історії Південної України. Не менш помітна роль ученого у справі поступу вищої української освіти. У вересні 1918 р. В. Біднов став завідувачем кафедри історії церкви й екстраординарним професором з правом викладати українською мовою в Катеринославському університеті, з жовтня 1918 р. до 1920 р. – він спочатку в.о. екстраординарного професора, професор Українського Кам'янець-Подільського державного університету, згодом декан богословського факультету цього ж університету. Наукову й освітню діяльність В. Біднов поєднував з громадською і політичною роботою. У 1909 р. став членом Товариства українських поступовців. У період Української революції 1917–1921 рр. – делегат Українського національного конгресу у Києві, член Української Центральної Ради, голова зборів на I Українському губернському з'їзді, член Української Губерніальної Ради. У 1920-х–1935 рр. В. Біднов – активний організатор й учасник українського наукового й освітнього життя на еміграції – у Празі та Варшаві (Світленко, 2018, с. 29; Ульяновський, 2003, с. 746; Ульяновський, Ясь, 2003, с. 269–270).

Насичене життя й різнобічна діяльність Василя Біднова вже була предметом низки наукових дослідів українських учених-істориків. У цьому контексті варто назвати праці таких дослідників, як С. Абросимова, В. Ляхощкий, Ю. Мицик, В. Ульяновський, О. Ясь та ін. (Абросимова, 1994; Ляхощкий, 2001; Мицик, 1991; Савчук, 2010; Ульяновський, 1992; Ясь, 2004). Подальше дослідження життєдіяльності цього українського ученого, педагога і громадського діяча потребує розширення джерельної бази за рахунок введення до наукового обігу архівних джерел і актуалізації раніше виданих, але призабутих публікацій.

У зазначеному контексті вельми своєчасними є нові публікації двох комплексів джерел про Василя Біднова, які вийшли у світ у 2021–2023 рр., завдяки ініціативі українського журналіста, краєзнавця, письменника, Заслуженого журналіста України, члена Дніпровського осередку Наукового товариства ім. Шевченка Миколи Чабана – упорядника цих видань.

Перше археографічне видання – «Праведна душа. Василь Біднов у спогадах сучасників» видана у дніпровському видавництві «Герда» в серії «Dniprovia» в 2021 р. (Праведна душа..., 2021). Книга відкривається стислим вступом упорядника М. Чабана «Василь Біднов у спогадах сучасників», який вводить читача у світ спогадів про Василя Біднова (Праведна душа..., 2021, с. 5–11). Основна частина видання поділяється на дві рівновеликі складові. Перша з них – «Василь Біднов у спогадах сучасників» – складається з 17-ти оповідних першоджерел (два вірші та 15 спогадів) і фотододатків (Праведна душа..., 2021, с. 12–100, 101–108), а друга – «Василь Біднов. Матеріали до біографії» – містить наукову статтю, невелику краєзнавчу розвідку, археографічний вступ та три археографічні статті, два оповідні джерела і шість документальних додатків у складі 26 джерел (Праведна душа..., 2021, с. 110–163). Завершується видання коментарями, іменним покажчиком та змістом (Праведна душа..., 2021, с. 165–201, 202–209, 210–212).

Спогади сучасників про Василя Біднова підібрані укладачем таким чином, що їх сукупність дозволяє компенсувати уривчастість цих першоджерел і створює певну цілісність образу українського діяча. Так, спогади визначної української історикині Наталії Полонської-Василенко (1884–1973), хоча й були результатом короткотривалого ділового особистого знайомства в Катеринославі навесні 1914 р., містять цінні згадки про Василя Біднова як видатного знавця архівних фондів з історії Південної України, а до того ж переконаного, свідомого українця, який виявляв свої погляди в різні періоди життя, зокрема в дореволюційний період, за часів Української революції і на еміграції. Представляють інтерес і спостереження мемуаристки стосовно змін у творчій лабораторії В. Біднова, які зумовлювалися різними життєвими умовами (Праведна душа..., 2021, с. 15–17).

Помертну згадку про Василя Біднова залишила Ганна Чикаленко (1884–1964) – українська перекладачка, публіцистка, громадська діячка і педагогиня, знайома з ним від кінця 1890-х – початку 1900 рр., коли він навчався спочатку в Одеській духовній семінарії, а затим у Київській духовній академії. Особливо ж детально мемуаристка оповіла про подорож невеликого гурту українських діячів разом з В. Бідновим Дніпровськими порогами влітку 1914 р. Ці спомины цікаві не тільки описами мандрівки й високими оцінками знань В. Біднова в царинах історії і топографії Запорозьких Січей. Уточнила Г. Чикаленко й соціальне походження В. Біднова, який був «сином селянина». Адже Н. Полонська-Василенко вважала, що «він походив з духовної родини» (Праведна душа..., 2021, с. 16, 19–32, 176).

Український історик та політичний діяч Дмитро Дорошенко (1882–1951) також поділився своїми згадками про Василя Біднова. У збірнику вміщені його спомины про спільну подорож з В. Бідновим та Ю. Павловським на західну Волинь. Ці замальовки перебування у Кременці, Почаєві та інших історичних місцях свідчать про те, що В. Біднов належав не до кабінетних учених, а любив вивчати українське минуле наочно (Праведна душа..., 2021, с. 33–36, 178).

Цікаві спомины про Василя Біднова залишив священник УАПЦ, протопресвітер, церковний історик Демид Бурко (Бурко-Корецький) (1894–1989). Хоча, як зазначив, М. Чабан, особисте спілкування Д. Бурка з В. Бідновим обмежувалося кам'янець-подільським періодом, мемуарист написав невеликі, але досить цілісні спомины про Василя Олексійовича, які дають уявлення про його походження з української селянської родини м. Широкого, яка «жила не в достатках»; про освіту спочатку в Херсонській духовній школі («бурсі»), згодом – в Одеській духовній семінарії і Київській духовній академії; про викладацьку і наукову роботу,

що сполучалася з інтересом з історії православної церкви. Д. Бурко зосередив увагу на культурно-громадській роботі професора В. Біднова – одного з фундаторів Катеринославської «Просвіти», званого своїми публічними лекціями і популярними статтями з українознавства.

Як «муж-народолюбець», В. Біднов поставлений мемуаристом в один ряд з такими видатними діячами цього ідейного напрямку, як Дмитро Яворницький та Андріан Кашенко. За цю активну діяльність В. Біднов перебував під «негласним наглядом» поліції. Д. Бурко вказав на важливі віхи діяльності В. Біднова за часів Української революції. Це утворення Комітету народної освіти на Катеринославщині, участь в українізації шкіл, відновленні товариства «Просвіта», керівництво Українським губерніяльним з'їздом Катеринославщини, обрання від Катеринослава до Української Центральної Ради, очільництво відділом освіти і культури Української Губерніяльної Ради Катеринослава. Д. Бурко показав основні прикмети діяльності В. Біднова у кам'янець-подільський період 1918–1920 рр., коли він працював деканом богословського факультету у заснованому в Кам'янці-Подільському Українському державному університеті; згадав про його змістовні лекції з історії Української Церкви і видані ним дві книжки з історії церковного життя України. У 1920–1935 рр. учений був змушений працювати на чужині, але і в Празі, і у Варшаві В. Біднов продовжував своє служіння українській справі в науковій і громадській роботі. Д. Бурко завершив свій виклад 1 квітня 1935 р., коли В. Біднова – «ревного подвижника української ідеї, Української Православної Церкви, людини з кришталєво-чистим серцем не стало» (Праведна душа..., 2021, с. 37–43).

Спомины мовознавця, літературознавця, громадського діяча Василя Сімовича (1880–1944) «Праведна душа. На свіжій могилі Василеві Біднову» додали важливі штрихи до світлого образу Василя Олексійовича. Назавжди запам'яталися мемуаристу зустрічі з В. Бідновим під час свого перебування в липні 1912 р. в Катеринославі, коли він у складі молодих учительських кандидатів із Буковини побував у цьому місті на вчительських курсах. Маршрут новоявлених буковинських учителів визначив й енергійно провів В. Біднов, познайомивши гостей з комерційною школою А. Синявського, унікальним музеєм запорозької старовини Д. Яворницького, мануїлівською «Просвітою», чудовою грою української трупи М. Садовського в міському парку, з Дніпровськими порогами, з громадою катеринославських українців...

В. Сімович зазначив вагомий науковий доробок В. Біднова, зокрема згадав змістовну магістерську дисертацію «Православная церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum)» (1908). Він же вказав на високу наукову гідність ученого, продемонстровану в різних

закладах вищої освіти і наукових інституціях, таких як Катеринославський університет (на самих його початках), університет у Кам'янці-Подільському, згодом в Українському університеті в Празі, Українській Господарській академії в Подєбрадах, у Варшавському університеті, а також у Науковому товаристві ім. Шевченка, в Історично-філологічному товаристві, Українському науковому інституті у Варшаві, в Науковому інституті в Берліні та ін.

Не менші заслуги В. Біднова відзначив В. Сімович у царині громадської діяльності. Адже це була людина, яка «неначе промінювала навкруг себе флюїдами української ідеї», являла собою трибуна з «глибоким переконанням та душевною силою», була особистістю з твердою і непохитною українською послідовністю. Спілкування В. Біднова та В. Сімовича найактивніше виявлялось у празький період життя, коли вони спілкувалися у низці наукових установ. Амплітуда споминок цього періоду вельми різноманітна – від картини поховання Василем Олексійовичем свого сина Арсена і до наукових дискусій в науковому житті Праги (Праведна душа..., 2021, с. 44–49, 181).

Окремі штрихи до особистісного портрету В. Біднова подав протоієрей Петро Білон (1879–1959) – український церковний і громадський діяч, видавець у діаспорі, який особисто спілкувався з Василем Бідновим у період перебування у таборах інтернованих (1920–1921). Перерахувавши його причетність до видання «Релігійно-Наукового Вісника» і цілої низки науково-освітніх, наукових і культурних установ, П. Білон наголосив на таких прикметах натури В. Біднова, як правдолюбність, надзвичайно добре і щире серце та душа, феноменальна пам'ять, делікатність, праведність, побожність, скромність, добродійність, народолюбність та людинолюбність, невтомність. Мемуарист підкреслив незрівнянність знань ученого в царині історії Церкви, церковних рухів в Україні, організації й розвитку Православної Церкви (Праведна душа..., 2021, с. 50–55, 183).

Марина Антонович-Рудницька (1911–1997) – українська громадська діячка, філологиня, мистецтвознавиця і педагогиня – акцентувала на надзвичайній доброті й визначній науковій силі В. Біднова, а особливо на його винятковій релігійності. Це особливо виявилось під час трагічної події – смерті й похорону сина В. Біднова – Арсена (Праведна душа..., 2021, с. 56).

Цікаві спогади про Вастя Біднова залишив доктор філософії, керуючий канцелярією першоієрарха Православної Церкви в Польщі митрополита Георгія, редактор і видавець Євген Сакович (1889–1944). Мемуарист відзначив гарячий патріотизм Василя Олексійовича, помітив, що в еміграційний період його тягнуло до Праги – найбільшого осередку українського емігрантського життя в Європі з усіма сходинами, відчитами, гутітками, що часом набирали характеру диспутів з різноманітних тем:

богословських, канонічних, літургічних, історичних, етнографічних, літературних і актуальних на злобу дня. Вказав мемуарист на різні форми зносин В. Біднова із зовнішнім світом, зокрема його широке листування, телефонні розмови, вільне приймання відвідувачів, серед яких дуже багатьом допомагав. Особливе тяжіння В. Біднов виявляв до студентів, для яких був великим прикладом зі своєю гідною пильністю, сумлінністю, надзвичайною скромністю та величністю духу (Праведна душа..., 2021, с. 59–72, 184).

У споминах А. К. «На могилі В. Біднова» йшлося про урочисту панахиду на могилі ученого-історика, у якій взяла участь майже вся українська колонія у Варшаві. Меморіальний захід засвідчив велику повагу до особистості В. Біднова з боку і відомих професорів, і студентів (Праведна душа..., 2021, с. 73–76).

Декілька замальовок пам'яті записав український громадський і державний діяч, педагог, історик і редактор В'ячеслав Прокопович (1881–1942). Він згадав взаємодію з В. Бідновим у київському видавництві «Вік», спільну участь в екскурсіях Дніпровськими порогами в 1904 та 1913 рр.; спостерігав за роботою Василя Олексійовича в якості редактора польової армійської газети в 1920 р., а згодом під час його професорської діяльності у Празі й Варшаві; відзначив найкращі якості вченого та педагога, патріота, громадянина й борця (Праведна душа..., 2021, с. 77–81, 186).

У збірнику вміщено невеликий уривок зі спогадів української громадської діячки, педагогині та організаторки освіти, письменниці Софії Русової (1856–1940). В ньому йдеться про перебування В. Біднова в цитаделі українства, яким був Кам'янець-Подільський державний університет. Мемуаристка змалювала фігуру українського діяча – «людини з великим серцем, повної добра й любові до людей і щирої християнської віри». Згадала С. Русова й перебування В. Біднова в Подєбрадах, Празі й Варшаві (Праведна душа..., 2021, с. 82–83, 187).

Завершують оповідну частину видання стислі згадки сотника Армії УНР і підполковника на еміграції Івана Липовецького (1897–1975) про похорон В. Біднова і про долю родини українського діяча і вченого, записану укладачем збірки від бібліотекарки, товаришки сина В. Біднова Леоніда – Кіри Гаєвської (1912–2007) (Праведна душа..., 2021, с. 99–100, 188).

Наочне доповнення до мемуарних джерел складають фотододатки, які містять 16 світлин. Ці фотодокументи подають інформацію, насамперед про В. Біднова, його найближче оточення і коло інтелектуального спілкування, особливо в еміграційний період (Праведна душа..., 2021, с. 101–108).

Друга частина збірки має синтетичний характер.

Відкриває цю складову видання стаття М. Чабана «Любов Біднова (портрет на тлі епохи)», вперше опублікована ще в 1999 р. і виправлена й доповнена спеціально для цієї книги. Ця наукова публікація подає правдивий образ української діячки, просвітянки, педагогині, журналістки Любові Біднової (Л. Жигмайло) – вірної дружини й соратниці В. Біднова (Праведна душа..., 2021, с. 110–120). Продовжують виклад невелика краєзнавча розвідка директорки Широківського краєзнавчого музею Любові Бай «Біднови на Широківщині», підготовлена на основі свідчень широчан про родину Біднових (Праведна душа..., 2021, с. 121–122), і спогади внучатої племінниці В. Біднова Мотрони Асмолової «Родина батькового брата Кирила» (Праведна душа..., 2021, с. 123–124).

Дослідницьку цінність представляє документальна частина збірки. Насамперед у ній опубліковано з археографічним вступом цікавий і незнаний документ Катеринославської «Просвіти» (№ 1) – лист Правління цього українського літературно-артистичного товариства в канцелярію Катеринославського губернатора про список членів правління її Мануйлівської філії. Підписаний документ за голову Правління Василем Бідновим (Праведна душа..., 2021, с. 124–125).

Ще одна наукова стаття М. Чабана, розміщена у збірнику, – «Крем'янець (1921–1922 рр.) у біографії Василя Біднова (за архівними матеріалами)», – вперше опублікована в 1999 р. і виправлена й доповнена спеціально для рецензованого видання, репрезентує цінний фактичний біографічний матеріал про українського вченого і діяча періоду його викладання у Духовній семінарії у Кременці. Задля розкриття цього сюжету автор статті опрацював матеріали часопису «Православна Волинь», редагований В. Бідновим у Кременці, а особливо архівні матеріали з Варшавського Архіву Актів Нових (Archiwum Art Nowych w Warszawie), що проливають світло на причини конфлікту професора з місцевою кременецькою адміністрацією. Ключовою причиною була політична «неблагонадійність» ученого, який характеризувався адміністрацією як «*політичний діяч самостійно-українського напрямку*». Цей чинник і спричинив виїзд В. Біднова з Волині. Зазначеній статті М. Чабана підпорядковуються матеріали додатка 2, а це 8 архівних документів (№№ 2–9), що розкривають перебування професора В. Біднова у православній духовній семінарії. Це, зокрема, листи офіційного діловодства, звіти і роз'яснення (Праведна душа..., 2021, с. 126–132).

Прикметним є додаток 3, який містить лист (№ 10) Василя Біднова до Юрія Магалецького (1876–1935) – українського маляра-академіста, учасника Катеринославської «Просвіти» і українського національного життя на Катеринославщині 1917–1918 рр., Катеринославського губернського комісара

(1918), військового художника при штабі Армії УНР. Лист датовано 8 грудня 1927 р., коли В. Біднов, перебував у Празі. Епістолярій прояснює тодішні заняття В. Біднова, а це наука, викладання, пошуки в музейній бібліотеці і жодної політики. У листі є дані також про його ідейні погляди, вільні від будь-яких ілюзій стосовно більшовицької влади в Україні, яку він розглядав як окупаційну; про його українські демократичні переконання (Праведна душа..., 2021, с. 140–141, 188).

У дусі свідомого українства Василь Біднов виховав свого сина Арсена, інженера-агронома, який брав живу участь у житті української молоді в Празі. Про це йшлося у стислому повідомленні-некролозі «Посмертні згадки. Арсен Біднов», вміщеному у збірнику (Праведна душа..., 2021, с. 142–143).

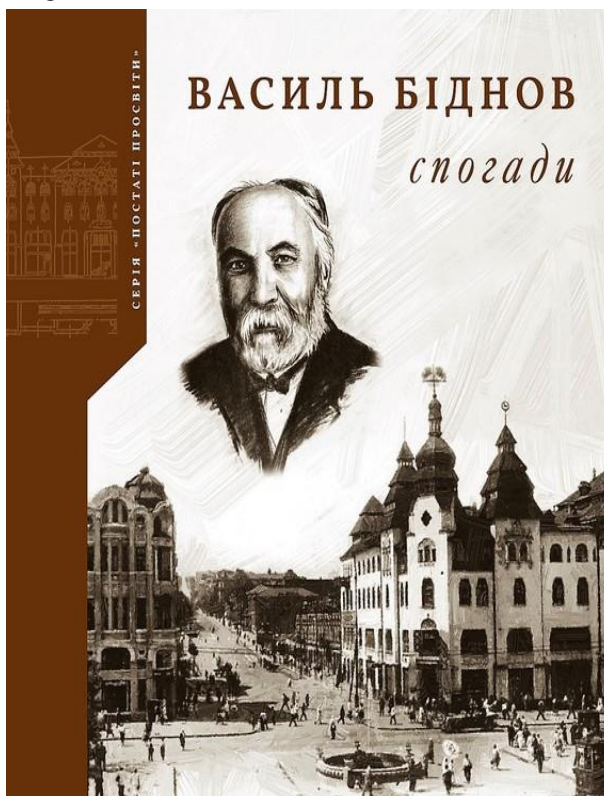
Коротка розвідка Галини Михайленко висвітлює співпрацю і дружбу В. Біднова з О. Лотоцьким у Варшавський період їхньої діяльності (Праведна душа..., 2021, с. 144–145). Цей матеріал сполучається з додатком 4, у якому вміщено шість архівних документів (№№ 11–16) часів перебування В. Біднова та О. Лотоцького у Варшавському університеті періоду 1928–1935 рр. Це, зокрема, листи офіційного діловодства подання і відповідь (Праведна душа..., 2021, с. 146–149).

Завершує другу частину збірки публікація Інни Старовойтенко «Листи Василя Біднова до Левка Чикаленка та Ганни Чикаленко-Келлер (1928–1932 роки)». Надруковане складається з ґрунтовної археографічної передмови авторки, яка опублікувала десять змістовних кореспонденцій В. Біднова до дітей відомого українського громадського і культурного діяча Євгена Чикаленка – Левка та Ганни, почерпнутих з Архіву-музею ім. Д. Антоновича Української вільної академії наук у США. Цінність цих епістоляріїв у тому, що в них є важлива інформація про тісні взаємини В. Біднова з родиною Чикаленків наприкінці 1920-х рр., коли всі учасники епістолярного діалогу проживали на еміграції. У додатку 5 (в тексті на с. 154 помилково 4) вміщено 8 листів В. Біднова до Левка Чикаленка (№№ 17–24), а в додатку 6 (в тексті на с. 162 помилково 5) дві його ж кореспонденції до Ганни Чикаленко-Келлер (№№ 25–26) (Праведна душа..., 2021, с. 150–163).

Наприкінці збірки укладач підготував розлогі і змістовні коментарі (Праведна душа..., 2021, с. 165–201), іменний покажчик (там само, с. 202–209) та зміст (там само, с. 210–212). Всі ці археографічні елементи полегшують опрацювання текстової частини публікації.

Логічним продовженням вищезазначеного видання стала книга «Василь Біднов. Спогади» (Дніпро: Ліра, 2023. 128 с.), підготовлена упорядником Миколою Чабаном за сприяння Січеславської «Просвіти» в рамках започаткованого проекту, присвяченому яскравим постатям просвітянського

руху на Придніпров'ї. Структурно видання складається з передмови упорядника, шістьох публікацій авторства Василя Біднова здебільшого мемуарного характеру, матеріалів фотоархіву і додатку, який проливає додаткове світло на творчий науковий доробок ученого-історика. Вміщені у виданні оповідні джерела, хоча є археографічними повторами, представляють значний дослідницький інтерес.

Їх актуалізація вельми важлива тому, що всі вони є бібліографічною рідкістю і на сьогодні мало відомі. Цікавими є й опубліковані фотоматеріали (Біднов, 2023, с. 4, 64–69).

У Передмові видання упорядник Микола Чабан актуалізував потребу своєї археографічної публікації, зазначивши, що спогади і нариси Василя Біднова розкидані в періодиці й жодного разу в книжковому форматі не видавалися. Дивно, але факт, що за роки відновленої незалежної України не вийшло в світ жодного книжкового видання творів Василя Біднова. У своїй Передмові укладач окреслив основні віхи біографії В. Біднова і показав, що вперше його спогади оприлюднено у львівському часописі «Літературно-науковий вісник», з яким учений співпрацював у 1923–1931 рр. Оповідаючи про спогади В. Біднова, М. Чабан акцентував на тих сторінках книги, які стосувалися історії Степової України, в тому числі Придніпров'я. У цьому контексті значний інтерес представляє вміщена в додатку цінна розвідка В. Біднова з нагоди 150-річчя «атакування» Запорозької Січі в 1775 р. (Біднов, 2023, с. 6–13).

Мемуарна частина книжки розпочинається

з уривку зі спогадів «Перші два академічні роки Українського державного університету в Кам'янці-Подільському». Це джерело містить цікаву інформацію про причетність В. Біднова до початку діяльності історико-філологічного факультету Катеринославського університету, про переїзд до Кам'янець-Подільського українського державного університету (нині – Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка) в жовтні 1918 р. і його роботу спочатку в якості в.о. екстраординарного професора на кафедрі історії української церкви, а за кілька місяців – на посаді декана богословського факультету. В. Біднов залишив змістовні згадки про начало діяльності українського державного університету за українських урядів останніх місяців 1918–перших місяців 1919 р. і про трансформації, викликані приходом більшовицької влади навесні 1919 р. Тоді ж нарком освіти В. Затонський наголосив на відсутності будь-якої перспективи підготовки богословів: «Богослови – наші вороги!». Але більшовики панували в місті лише до 3 червня 1919 р.; з тим відновила українська влада, яка 15 листопада того ж року передала Кам'янець-Подільський полякам. Як згадував В. Біднов, у період 1919–1920 рр. в університеті «ішла невпинна творча робота, хоч навколо помічався занепад і руйнація». «Взагалі кажучи, значіння нашого університету в тогочасному життю було дуже велике», – згадував В. Біднов (Біднов, 2023, с. 14–38).

У збірці В. Біднова вміщено кілька спогадів персоналістичного спрямування. Низка таких джерел відкривається спомином «Забутий діяч. Пам'яті О. Кониського». Попри те, що О. Кониський належав до видатних українських діячів і письменників, які прислужилися українській справі, мемуарних згадок про нього небагато, а тому зазначені спогади заслуговують на увагу. В. Біднов мав можливість спостерігати за О. Кониським від 1898 р., коли вступив до Київської духовної академії, тобто в останні роки життя видатного українського діяча. Від листопада 1898 р. В. Біднов двічі – тричі на місяць обов'язково відвідував Олександра Яковича і завдяки йому увійшов до складу української семінарської громади, а це кілька десятків вихованців Київської духовної семінарії. Відтак В. Біднов долучився до українського оточення.

Завдяки О. Кониському, В. Біднов дізнався про історію українського національного руху, тогочасну українську літературу і театр, мовні дискусії, Наукове товариство ім. Шевченка, «Історію України-Руси» М. Грушевського. Він також довідався багато цікавого про М. Драгоманова, М. Кропивницького та братів Тобілевичів. Усе це сприяло формуванню Василя Олексійовича як українського діяча, який шанував О. Кониського – послідовного борця за інтереси соборної України (Біднов, 2023, с. 39–45).

Наступним джерелом у збірці стали «Спомини про академіка Миколу Петрова. З нагоди сороклітних роковин видання його «Очерков історії української літератури XIX стол.» В. Біднова, які структурно

поділяються на чотири частини. В першій автор познайомив читачів з основними віхами життя і творчості професора Миколи Петрова, ім'я якого пов'язано з Київською духовною академією і Волинською духовною семінарією в Кременці. Будучи етнічним росіянином, М. Петров завжди цікавився минувиною України; досліджував, зокрема, церковну історію, церковну археологію, освіту, побут, релігійні течії; прекрасно знав рукописні архівні матеріали. Предметом студій професора стали різні явища церковно-громадського та культурного життя старої України, поодиноких діячів та письменників, історію Київської академії, долю її учнів тощо (Біднов, 2023, с. 46–50).

Друга частина споминів стосувалася безпосередньо праці «Очерки истории украинской литературы XIX стол.» (Київ, 1884), що охоплювала часи від 1798 р. до початку 80-х рр. XIX ст. В. Біднов зосередив свою увагу не на докладній оцінці цього твору, а на висвітленні зовнішньої історії книги. Відзначивши певні вади дослідження, зокрема неповноту матеріалу і недостатню високу його обробленість, він акцентував, що М. Петров детально обґрунтував історію нової української літератури, що матиме надзвичайне значення для майбутнього дослідника через велику кількість біографічного й історико-літературного матеріалу (Біднов, 2023, с. 50–56).

У третій частині зазначених споминів В. Біднов звернув увагу на неоднозначні відгуки на книгу М. Петрова з боку російської преси і українського громадянства, помітив позитивну динаміку попиту на цю працю – від слабого в останні десятиліття XIX – на початку XX ст. до його збільшення від кінця 1905 р. (Біднов, 2023, с. 56–59).

Четверта частина споминів засвідчує, що, на думку В. Біднова, наукова діяльність М. Петрова поступово все більше з'єднувала його з українським громадянством та українською національно-культурною справою. Це сприяло популяризації імені історика серед українських кіл. В. Біднов помітив особисту сміливість М. Петрова, який в роки «найтемнішої реакції другої половини XIX ст.» вживав і ширив термін «українська література», не боявся бути членом українських наукових товариств у Києві та Львові (Біднов, 2023, с. 59–63).

Текстова частина збірки переривається вставкою «З фотоархіву». В ній розміщено 13 фотодокументів, які частково почерпнуті з фондів Державного архіву Дніпропетровської області, а також з приватних колекцій. Ці наочні матеріали ілюструють окремі факти біографії В. Біднова від викладання в Катеринославській духовній семінарії до еміграційного періоду і кончини в 1935 р. (Біднов, 2023, с. 64–69).

Продовжують текстову частину «Спомини про Адріяна Кашенка». В них В. Біднов указав на дворянське походження, здобуття освіти, літературну діяльність українського письменника, починаючи від 1880-х рр. Особливий інтерес становить висвітлення участі А. Кашенка в «Комісії

народних читань», Катеринославському товаристві «Просвіта», «Комісії для вивчення місцевого краю» «Научного общества», «Українському видавництві в Катеринославі». Мемуарист засвідчив, що історичні оповідання А. Кашенка мали велике значення для розвитку національної свідомості серед українського селянства та робітництва. Цінними є спостереження В. Біднова стосовно творчої лабораторії українського письменника. Мемуарист оповів і про поховання популярного письменника А. Кашенка, в якому брало участь «все українське громадянство, всі українські школи» Катеринослава (Біднов, 2023, с. 70–83).

Серед персоналістичних матеріалів збірки помітне місце посідає ювілейна стаття В. Біднова «Дмитро Яворницький. 3 нагоди сімдесятилітніх роковин його народження» (1925), яка поєднує дослідницькі роздуми автора з його особистими враженнями. Сам автор визначив жанр своєї розвідки як «коротеньку замітку», в якій підкреслив «лише головніші та характеристичні моменти його (Д. Яворницького – Авт.) наукової діяльності». І дійсно, Василь Олексійович акцентував на найважливіших віхах життя та науково-літературної діяльності «Запорожського батька» від 80-х рр. XIX ст., починаючи від заміток і статей до окремих монографій. Згадавши про зауваги критиків стосовно праць Д. Яворницького, В. Біднов наголосив на головному розумінні його досліджень, що мали «велике виховне значіння для низки поколінь». Окрім друкованих праць історика, дослідник підкреслив вагу його прилюдних лекцій «у справі пробудження та поглиблення в широких масах національної свідомості». Вказав В. Біднов і на ініціативній участі Д. Яворницького в діяльності Обласного музею ім. О. М. Поля в Катеринославі, а також таких інституцій, як Катеринославська вчена архівна комісія і Наукове товариство. Не обминув увагою автор викладацьку, евристичну архівну, мовознавчу діяльність Д. Яворницького. Зазначивши «дуже широку та помітну» діяльність українського вченого в передреволюційні часи і після 1917 р., В. Біднов зазначив, що Д. Яворницький був обраний дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, почесним членом Катеринославської вченої архівної комісії, членом-кореспондентом УАН у Києві (Біднов, 2023, с. 84–93).

Спомини В. Біднова «Український астроном Олександр Аленич. 1890–1923» висвітлюють постать діяча, майже невідомого для громадянства. Мемуарист надав деякі відомості про О. Аленича, спираючись на особисті враження від спілкування з талановитим українським ученим, для якого сенсом життя були заняття астрономічною наукою. Його наукові перспективи В. Біднов пов'язував з опрацюванням української астрономічної термінології і мріями про видання книжок українською мовою (Біднов, 2023, с. 94–100).

Завершує збірку стаття В. Біднова ««Атакування» Запорожської Січі 1775 року. 3 нагоди 150-тилітніх роковин зруйнування Січі», що опублікована в якості

«Додатків». Значення цієї наукової розвідки в тому, що вчений розкрив історичне значення зруйнування Запорозької Січі для утвердження Московщини на теренах Степової України, для нищення автономних прав української нації. Показавши співвідношення сил, яке було не на користь запорожців, В. Біднов пояснив причини відмови січовиків від спротиву окупантам, які слід шукати в морально-етичних і духовно-релігійних чинниках. Автор статті наголосив на наслідках зруйнування Запорозької Січі, на дуже жорстоких розправах щодо деяких запорозьких старшин, зокрема таких, як кошовий отаман, писар та суддя. Останні частини статті стосувалися маніфесту Катерини II про зруйнування Запорозької Січі від 3 серпня 1775 р., який на законодавчому рівні стверджував дії генерала П. Текелія 4–5 червня того ж року (Біднов, 2023, с. 101–127).

Аналізуючи археографічний рівень рецензованих публікацій, варто зауважити, що друга збірка дещо поступається першій, адже в ній бракує коментарів та іменного покажчика, не вказано на археографічні особливості опрацювання текстів, археографічні

легенди не повні. Можливо, було б доцільніше дещо інакше розташувати джерела, виходячи з часу появи у світ першодруків. Утім зазначене не применшує ваги зробленого.

Отож нові публікації джерел про Василя Біднова, підготовлені Миколою Чабаном, є суттєвим внеском в актуалізацію і розширення джерельної бази з вивчення постаті послідовного прихильника української національної справи, людини високих інтелектуальних здібностей і моральних якостей. Видання комплексу оповідей, документів, фотоматеріалів і наукових розвідок проливає світло на історію багатогранного життя та діяльності непересічного українського діяча і навіть ширше – на минуле українського національно-культурного та громадсько-політичного руху в різних центрах України, особливо в Києві, Катеринославі (нині – Дніпро), Кам'янці-Подільському, Кременці, а також під час перебування В. Біднова на еміграції: в Празі, Подєбрадах, Варшаві, тобто від кінця XIX ст. до 1935 р.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Абросимова, С. (1994). Людина духу та вищих, небуденних вимог: Життя і творчість Василя Біднова. *Монастирський острів*, 2, 124–136.
- Біднов, В. (2023). *Спогади* / упоряд. Микола Чабан. Дніпро: ЛІРА, 128.
- Ляхотський, В. (2001). Біднов Василь Олексійович. *Довідник з історії України*. 2-ге вид. Київ, 1, 65.
- Мищик, Ю. А. (1991). Д. І. Яворницький і В. О. Біднов. *Великий подвижник: матер. наук.-пр. конф., присв. 135-річчю з дня народження Д. І. Яворницького*. Дніпропетровськ, 20–22.
- Праведна душа. Василь Біднов у спогадах сучасників* (2021) / упоряд. Микола Чабан. Дніпро: Герда, 2021. 216 с.
- Савчук, В. С. (2010). В. О. Біднов та Д. І. Яворницький у Катеринославі: 1917–1918 рр. *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. праць / відп. ред. С. І. Світленко*. Дніпропетровськ : ДНУ, 8, 328–340.
- Світленко, С. І. (2018). Біднов Василь Олексійович. *Професори Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара: біобібліографічний довідник* / голова редкол. чл.-кор. НАН України проф. М. В. Поляков. 3-тє вид., перероб. і доп. Дніпро: ЛІРА, 29.
- Ульяновський, В. І. (1992). В. О. Біднов. *Український історичний журнал*, 10–11, 80–95.
- Ульяновський, В. І. (2003). Біднов Василь Олексійович. *Енциклопедія сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Коорд. бюро Енцикл. Сучас. України НАН України. Київ : Поліграфкнига, 2 : Б–Біо, 746.
- Ульяновський, В. І., & Ясь, О. (2003). В. Біднов Василь Олексійович *Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України*. Київ : Наукова думка, 1 : А–В, 269–270.
- Ясь, О. (2004). Біднов Василь Олексійович. *Українські історики XX століття: Біобібліографічний довідник. Серія Українські історики*. Київ, 2, 2, 44–47.

REFERENCES

- Abrosymova, S. (1994). A man of spirit and higher, extraordinary demands: Life and work of Vasyl Bidnov. *Monastery Island*, II, 124–136.
- Bidnov, V. (2023). *Memories* / edit. Mykola Chaban. Dnipro: LIRA, 128.
- Lyakhotskyi, V. (2001). Vasyl Oleksiyovych Bidnov. *Handbook on the history of Ukraine*. 2nd ed. Kyiv, 1, 65.
- Mytsyk, Yu. A. (1991). D. I. Yavornytskyi and V. O. Bidnov. *Great ascetic: mater. science.- pract. conf., adj. on the 135th anniversary of the birth of D. I. Yavornytskyi*. Dnipropetrovsk, 20–22.
- A righteous soul. Vasyl Bidnov in the memories of contemporaries* (2021) / editor. Mykola Chaban. Dnipro: Gerda, 2021. 216 p.
- Savchuk, V. S. (2010). V. O. Bidnov and D. I. Yavornytskyi in Katerynoslav: 1917–1918. *Transdnipier Ukraine: historical processes, events, figures: coll. of science works* / resp. ed. S. I. Svitlenko. Dnipropetrovsk: DNU, 8, 328–340.
- Svitlenko, S. I. (2018). Vasyl Oleksiyovych Bidnov. *Professors of Oles Honchar Dnipro National University: biobibliographic guide* / head of editorial. member-cor. NAS of Ukraine prof. M. V. Polyakov. 3rd ed., revised. and additional Dnipro: LIRA, 29.
- Ulyanovsky, V. I. (1992). V. O. Bidnov. *Ukrainian Historical Journal*, 10–11, 80–95.
- Ulyanovsky, V. I. (2003). Vasyl Oleksiyovych Bidnov. *Encyclopedia of modern Ukraine* / ed. coll.: I.M. Dzyuba [and others]; National Academy of Sciences of Ukraine, National Academy of Sciences, Coord. Bureau of the Encyclical. Currently National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: Poligrafknyga, 2: B-Bio, 746.
- Ulyanovsky, V. I., & Yas, O. (2003). V. Bidnov Vasyl Oleksiyovych *Encyclopedia of the history of Ukraine: in 10 volumes* / edited by: V. A. Smolii (head) and others. ; Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka, 1: A–B, 269–270.
- Yas, O. (2004). Vasyl Oleksiyovych Bidnov. *Ukrainian historians of the 20th century: Biobibliographic guide. Series Ukrainian historians*. Kyiv, 2, 2, 44–47.

Стаття надійшла / Article arrived: 26.11.2023

Схвалено до друку / Accepted: 28.12.2023